

BRANKA MIGOTTI

OTOK LASTOVO U DODIRU S GRČKIM SVIJETOM

UDK 903.32:738(497.13)»639«
Izvorni znanstveni članak
Original Scientific Paper

Mr. Branka Migotti
YU — 41000 Zagreb
Zavod za arheologiju JAZU,
Marinkovićeve 4

Istraživanja su potvrdila da je spilja Rača na Lastovu bila naseljena od prethistorijskog do rimskog razdoblja. U ovom se radu analizira helenističko-rimska keramika prikupljena sondiranjem 1953. godine. Premda se radi o maloj količini materijala, i to prilično fragmentiranog, moguće je identificirati ove vrste: gnathia, različiti tipovi crnogačane (tzv. kampanske), megarska i dvije vrste istočne sigilate (*terra sigillata*). Datacija se kreće od 3. do 1. st. pr. n. e., s najbližim analogijama u Issi i Saloni. Može se pretpostaviti da je u tom razdoblju na Lastovu postojala enklava grčkog življa, što daje naslutiti da je spomenuti otok na određen način bio uključen u isejsku državnu zajednicu, koju su činila još naselja u današnjoj Lombardi na Korčuli, Tragurij, Epetij i enklava grčkog življa u Saloni.

Istraživanja u spilji Rači posvjedočila su naseljenost otoka Lastova od prethistorijskog doba. U kulturnoj stratigrafiji ovog lokaliteta, koja seže vjerojatno do neolitika, postoje li sterilni međuslojevi, ali se kontinuitet života može pratiti tek od ranijeg željeznog doba nadalje.¹

U izvorima nema sigurnih podataka o užoj etničkoj, odnosno plemenskoj pripadnosti lastovskih Ilira. Teopompovu vijest da je otok bio liburnski treba tumačiti u kontekstu liburnske talasokracije, odnosno političke vlasti koju su Liburni u pretkolonizacijskom razdoblju ostvarili na teritoriju daleko prostranijem od njihova izvornog etničkog područja.² Na sličan su način u osvit historije lastovski Iliri uključeni u političko-teritorijalnu domenu ilirskih Ardiđeja.³ Prema Strabonu, kraj između Neretve i Boke kotorske nastanjivali su Plereji, kojima je pripadala i Korčula,⁴ a vjerojatno i Mljet.⁵ Stoga je opravdano potražiti ih i na La-

¹ G. Novak, Arheološka istraživanja na otocima Lastovu i Korčuli u 1953. godini, *Ljetopis JAZU*, 60, 1955, 227—228.

² M. Suić, Granice Liburnije kroz stoljeća, *Radovi Instituta JAZU u Zadru*, II, 1955, 275.

³ F. Papazoglu, O teritoriju ilirskog plemena Ardiđeja, *Zbornik Filozofskog fakulteta*, VII/1, Beograd 1963, 71. i d.

⁴ Strab. VII, 5, 5; VII, 5, 7.

⁵ M. Zaninović, Limitacija Stonskog polja, *Adriatica praehistorica et antiqua* (= APA), Zagreb 1970, 492.

stovu. To, međutim, ostaje pretpostavka, koju bi samo proučavanje materijalnih ostataka moglo potvrditi. Prethistorijska arheologija za sada to nije uspjela ostvariti, pa su ilirska plemena južno od Neretve još uvijek etnički neizdiferencirana kulturnogeografska kategorija, nazvana »južnodalmatinskom kulturnom skupinom«.⁶

Ulazak Lastova u sferu grčkog svijeta našao je odraza kod grčkih pisaca. Oslanjajući se na Teopompa, Stjepan Bizantinac bilježi ime otoka Λάδεστα i stanovnika — Λαδεστανός.⁷ Sufiks -anos ukazuje na dorski element, a naglasak na prvom slogu prenesen u talijanski naziv otoka (Lágosta) mogao bi biti jezični relikv sačuvan uslijed trajnijeg grčkog utjecaja na otoku.⁸ Postoje indicije da je do prvih dodira Grka i lastovskih Ilira došlo i prije klasičnog kolonizacijskog vala u 4. st. pr. n. e. Teopomp, koji je zabilježio ime otoka, izvor je i drugih informacija o jadranskoj obali što upućuju na rano razdoblje. Takvom se može smatrati vijest o trgovcima s Hiosa i Tasosa, koji dovoze svoju robu do Narone;⁹ o ilirskom vladaru Joniju, čija zagonetna, udvojena ličnost reflektira mitska, odnosno arhajska zbivanja.¹⁰ Nije još riješen problem mjesta ni vremena osnivanja knidske kolonije na Jadranu, ali se pomišlja na prvi kolonizacijski val u 6. ili 5. st. pr. n. e.¹¹ A upravo je Teopomp glavni izvor autoru Periegeze Pseudo-Strabonu, koji prvi spominje knidsku naseobinu na Jadranu.¹² Nadalje, naziv Λάδεστα zabilježen je u Teopompovu djelu Philippika, koje se bavi suvremenim zbivanjima 4. st. pr. n. e.,¹³ pa je realno pretpostaviti da je etnografske i geografske podatke autor preuzimao iz ranijih izvora. O najranijim dodirima Grka i Ladestinaca možemo samo nagađati. Materijalni ostaci koji govore o grčkoj prisutnosti jesu ulomci heleniističke keramike iz spilje Rače, a oni po svojoj prilici nisu stariji od 3. st. pr. n. e.

Rača je smještena na jugoistočnom dijelu otoka, na nadmorskoj visini od 135 m, udaljena oko sat vremena hoda od Skrivene luke (Portorusa). Pregled nad pučinom, susjednim otocima i kopnom, te brojne druge prednosti spomenutog položaja uvjetovale su njegovu ranu naseljenost i kasnije kontinuirano posjećivanje.¹⁴

⁶ Š. Batović, Pregled željeznog doba na istočnoj jadranskoj obali, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* (= VAHD), 68, 1966, 47. i d.

⁷ K. Müller, *Fragm. histor. Graecorum*, Paris 1879, Fr. 140—143.

⁸ P. Skok, *Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima*, Zagreb 1950, 219—220.

⁹ B. Gabričević, *Narona i Grci*, u: *Izdanja Hrvatskog arheološkog društva* (= *Izdanja*), 4, Split 1980, 165, bilj. 5.

¹⁰ G. Novak, *Stari Grci na Jadranskom moru*, *Rad JAZU*, 322, 1961, 169; D. Rendić-Miočević, *Ἰόνιος "τὸ γένος Ἰαλυρίος"* i novci grčko-ilirskih kovnica na Jadranu, *APA*, 347. i d.

¹¹ P. Lisičar, *Crna Korkira i kolonije antičkih Grka na Jadranu*, *Skopje* 1951, 66; D. Rendić-Miočević, *O knidskoj kolonizaciji otoka Korčule*, *Dia-dora*, 9, 1980, 234.

¹² C. Müller, *Geographi Graeci minores I*, Parisiis 1855, 214; P. Lisičar, n. dj. (11), 59.

¹³ R. Laqueur, u *RE* sv. V A, 1934, 2216.

¹⁴ G. Novak, n. dj. (1), 227.

Sl. 1. Otok Lastovo s položajem spilje Rače

Prva arheološka istraživanja poduzeo je ondje A. M. Radmilli 1942. godine. Tijekom rata dnevnik iskopavanja se zagubio, a cedulje s podacima o materijalu propale. Vjerojatno je to razlog što u naknadnim radovima autor na pomalo nejasan način rekonstruira slijed prethistorijskih zbivanja na otoku.¹⁵ To se odnosi i na helenistički horizont, koji nas ovom prilikom posebno zanima. Radmillijevim istraživanjima prisustvovao je i arheolog M. Gjivoje, prema čijim je podacima veći dio materijala pripadao razdoblju grčke kolonizacije na Jadranu.¹⁶ Radmilli se, naprotiv, čudi što usprkos liburnskoj prisutnosti na Lastovu u vrijeme pune kolonizacije okolnih područja, nema ondje predmeta grčke provenijencije.¹⁷ U jednom od spomenutih tekstova Radmilli donosi tablu keramike helenističko-rimskog sloja iz Rače,¹⁸ pri čemu je očito da se radi o materijalu grčkog kruga, jer su prisutni ulomci keramike tipa gnathia, unguentarij, crno firnisane zdjelice. Autoru su, međutim, svi ti predmeti dokaz rimskog prodora na otok.¹⁹ Tako formulirane misli i zaključke posvećuje on pomalo neočekivano Grgi Novaku, koji je znatan dio svog rada vezao uz proučavanje utje-

¹⁵ A. M. Radmilli, *L'isola Lagosta nella preistoria*. In memoria di F. Malavolti, Modena 1955; isti, *La preistoria della Venezia Giulia e della Dalmazia*, *L'Universo*, XXXVIII/6, Firenze 1958, 969. i d.; isti, *The Island of Lastovo (Lagosta) from Prehistory to the Roman Era*, APA, 439. i d.

¹⁶ M. Gjivoje, *Špilja Rača na otoku Lastovu*, *Naše planine*, III/6, Zagreb 1951, 159.

¹⁷ A. M. Radmilli, n. dj. (14, 1970), 444.

¹⁸ Isti, n. dj. (14, 1968), T. 6.

¹⁹ Isti, n. dj. (14, 1970), 442—443.

caja i prisutnosti grčkog elementa na istočnom Jadranu. G. Novak je 1953. g. poduzeo i kraće sondiranje u Rači, zaključivši da je glavni rezultat tog istraživanja utvrđivanje dodira otoka Lastova s južnoital-skim grčkim svijetom.²⁰

Keramika prikupljena sondiranjem 1953. g. pohranjena je u Zavodu za arheologiju JAZU i razvrstana prema »slojevima« I—VI. Sloj I (21—30 cm) Novak je obilježio kao helenističko-rimski, a II (31—40 cm) kao helenistički.²¹ Tom je prigodom mehaničkim slojevima pripisana tipološko-kronološka i stratigrafska vrijednost, na što upućuju iden-tični ulomci u obje spomenute grupe materijala.

Keramika koja je u navedenom izvještaju kratko spomenuta²² bit će u ovom radu predstavljena podrobnije, pri čemu treba napomenuti da se radi o manjoj količini materijala, i to prilično fragmentiranog, i da, osim tipološkom metodom, ne postoji mogućnost preciznijeg izdvajanja helenističkog od rimskog horizonta. Stoga sam odabrala one ulomke koji predstavljaju pojedine karakteristične vrste i tipove helenističke keramike i na ostalim jadranskim i prijadranskim nala-zištima.

Baveći se keramikom 3—1. st. pr. n. e. sa salonitanskog foruma, V. von Gonzenbach upozorila je da će se problematika tog horizonta na cijelom istočnom Jadranu moći sagledati tek nakon objave keramič-kog materijala s jadranskih otoka,²³ što u cijelosti potvrđuje nedavna izložba isejskih nalaza.²⁴ Kad taj opsežan materijal jednom bude temeljito obrađen i objelodanjen, predstavljat će glavni oslonac u pro-učavanju keramike helenističkog horizonta šireg jadranskog prostora.

Jadranski bazen je u razdoblju od 3. do 1. st. pr. n. e. dio mediteran-ske kulturne koinē, utjecaji koje dopijevaju na njegov južni i sred-nji dio posredovanjem Isse i njene vlastite političke i kulturne mikro-zajednice.

Svrha prezentiranja helenističke keramike iz Rače jest da otkrije je li se, i na koji način, *Ládesta* uključila u spomenutu isejsku koinē.

I. *Gnathia*

(Kat. br. 1, T. III/1)

U potanko razrađenoj kronologiji keramike *gnathia* kanelirani ukras vezuje se uz njenu kasnu razvojnu fazu, koja počinje oko 320 g. pr. n. e.²⁵

²⁰ G. Novak, n. dj. (1), 229.

²¹ *Ibid.*, 228.

²² *Ibid.* Ovom prigodom zahvaljujem kolegi B. Čečuku, koji mi je spomenuti materijal ustupio za objavljivanje.

²³ V. von Gonzenbach, Pottery from Closed Deposits, u: C. W. Clair-mont, Excavations at Salona, Yugoslavia (1968—1972), Princeton 1975, 184.

²⁴ B. Kirigin, »ISSA — Otok Vis u helenističko doba«, Katalog izložbe otvo-rene 4. 7. 1983. g. u Visu, Posebno izdanje Arheološkog muzeja, Split 1983.

²⁵ J. R. Green, *Gnathia Pottery in the Akademisches Kunstmuseum Bonn*, Mainz 1976, 1; T. B. L. Webster, Towards a classification of Apulian *Gna-thia*, Institute of Classical Studies, *Bull.*, 15, London 1968, 22—31.

Ulomak br. 1 ukrašen je gustim, okomitim kanelurama, uskim i pravilno zaobljenim. Vjerojatno je pripadao dubljem skifosu trbuha ukrašenog rebrenjem, a oboda slikanim motivom omeđenim bojenim trakama. Na to upućuje ostatak trake crvene boje na mjestu gdje prestaje rebrenje, a počinje proširenje korijena ručke. Spomenuti oblik, kao i način ukrašavanja, odlika su završne faze kasnog stila gnathia.²⁶

Velika količina keramike gnathia s naših lokaliteta pripada kasnoj proizvodnji. Njeno datiranje usko je povezano s problemom prestanka proizvodnje ove keramike u njezinu matičnom području — južnoj Italiji, osobito u Tarantu. Prestanak rada tarantske radionice dovodi se u vezu s ratnim razaranja koja pogađaju južnu Italiju kroz cijelo 3. st. pr. n. e.²⁷ Međutim, gnathia se u grobovima tarantske nekropole javlja i nakon 3. st. pr. n. e.²⁸ Osim toga, na grčkim i istočnomediteranskim nalazištima javlja se u 2. st. pr. n. e. još uvijek tzv. West Slope keramika, koja se također ukrašava rebrenjem.²⁹ Na našim nalazištima (Issa, Ošanići, Gostilj) gnathia ukrašena rebrenjem traje kroz čitavo 2. st. pr. n. e., pa i dalje.³⁰

Keramika proizvodnja u Issi je zasvjedočena,³¹ pa nema sumnje da se ondje izrađivala i gnathia. Ostaje problem odrediti kvalitetu proizvoda vezanih uz domaću radionicu. U prethodnoj klasifikaciji isejske keramike B. Kirigin razlikuje lokalnu proizvodnju prema obliku, ukrasu i vrsti gline.³² Iako nije izričito spomenuto, prema onome što se moglo vidjeti na spomenutoj izložbi, čini se da domaću radionicu odaje i slabija kvaliteta izvedbe.

Prema tom kriteriju ulomak iz Rače, koji je vrlo solidno izrađen, mogao bi pripadati južnoitalskom uvozu 3. st. pr. n. e.

II. Amforica — pelike

(Kat. br. 2, T. II/2 a, b)

Ulomak vjerojatno pripada amforici, jer je pronađen i manji dio ručke. Ta je posuda derivat uobičajenog oblika južnoitalskih crno firnisanih i crvenofiguralnih amforica, koje od 3. st. pr. n. e. ponešto

²⁶ T. B. L. Webster, n. dj. (25), 31.

²⁷ *Ibid.*, 24; J. R. Green, n. dj. (24), 13; B. Kirigin, n. dj. (24), 10.

²⁸ N. Degrassi, Taranto, u: *Enciclopedia dell'arte antica*, Vol. VII, Roma 1966, 609.

²⁹ H. A. Thompson, Two Centuries of Hellenistic Pottery, *Hesperia*, 3, 1934, 311; F. F. Jones, »The Pottery«, u: *Excavations at Gözli Kule, Tarsus I*, Princeton 1950, 220, T. 126/B-C.

³⁰ N. Cambi, B. Kirigin, E. Marin, Zaštitna arheološka istraživanja helenističke nekropole Isse (1976. i 1979. g.), *VAHD*, 75/1981, 70; Đ. Basler, Nekropola na Velim Ledinama u Gostilju (Donja Zeta), *Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine* (= *GZMBH*), 24, Sarajevo 1969, 7; Z. Marić, Arheološka istraživanja na Gradini u Ošanićima kod Stoca 1963. g., *GZMBH*, 27—28, 1973, 179.

³¹ M. Abramić, Arheološka istraživanja grčke kolonije Issa na otoku Visu, *Ljetopis JAZU*, 55 (1946—1948), 1949, 13.

³² B. Kirigin, n. dj. (24), 10—11.

mijenjaju klasičan oblik, tako da tijelo postaje zaobljenije, vrat vitkiji, a rub iskošen i trokutastog presjeka.³³

Posuda iz Rače može se u širem smislu pribrojiti krugu tzv. grčko-italskih amfora, koje se od sredine 3. do kraja 2. st. pr. n. e. proizvode u različitim sredinama južne Italije i Sicilije, a vjerojatno i drugdje.³⁴ Trokutasti rub koji se izravno naslanja na ručku ne javlja se iza 150. g. pr. n. e.³⁵

Kao analogija u širem smislu može poslužiti manja amfora iz Vele Svitnje na Visu, znatno tanjih stijenki i manjih dimenzija od sličnih posuda koje su činile teret potonulog broda, svrstana između helenističkih amfora s isejske nekropole i grčko-italskih primjeraka s prijelaza 3—2. st. pr. n. e.³⁶ Iste keramičke radionice proizvodile su amfore i manje stolno posuđe jednakog oblika, što je osobito obilno zasvjedočeno u južnojadranskoj grčkoj koloniji Apoloniji u 4. i 3. st. pr. n. e.³⁷

Amfonica iz Rače vjerojatno je južnoitalski ili južnojadranski proizvod 3, odnosno prve polovice 2. st. pr. n. e.

III. Crno firnisani skifos

(Kat. br. 3, T. II/3 a, b)

Skifos se ubraja među najčešće zastupljene oblike helenističke keramike, koji se na izvornom području (Korint, Atena) gube najkasnije početkom 3. st. pr. n. e., dok u rubnim prostorima traju i dalje.³⁸ Odlika kasnih oblika je zaobljeniji trbuh i sužena noga, dok horizontalno postavljene ručke postaju predimenzionirane u odnosu na stajaću površinu.³⁹

Ulomci br. 3 a i b vjerojatno su dijelovi skifosa opisanog oblika. Firnis kojim je posuda bila prevučena s vanjske strane varira od crne, preko smeđe do ciglasto crvene boje, što je opća pojava u helenističkoj keramici, osobito od 2. st. pr. n. e.⁴⁰

³³ L. Forti, *La ceramica di Gnathia*, Napoli 1965, 71.

³⁴ N. Lamboglia, *Sulla cronologia delle anfore romane di età repubblicana (II—I sec. a. C.)*, *Rivista di Studi Liguri (= Riv. St. Lig.)*, XXI, 1955, 251, sl. 21.

³⁵ P. Baldacci, *Le principali correnti del commercio di anfore romane nella Cisalpina, u: I problemi della ceramica romana di Ravenna, della Valle padana e dell'alto Adriatico (= I problemi)*, Bologna 1972, 110.

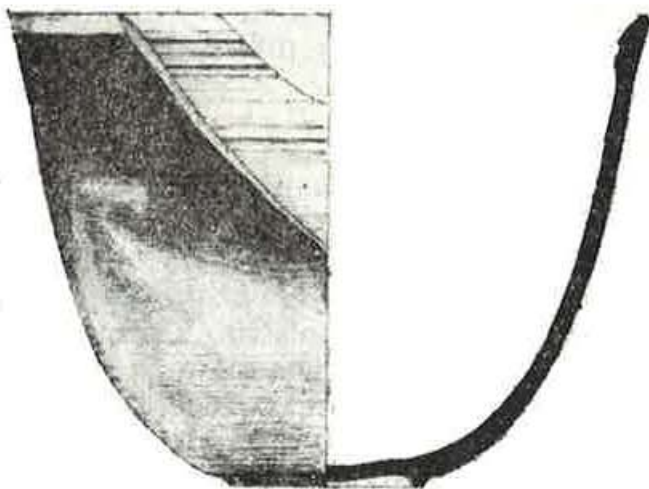
³⁶ N. Cambi, *Vis, uvala Vela Svitnja — brodolom antičkog broda*, *Arheološki pregled*, 14, 1972, 80. i d.; D. Vrsalović, *Arheološka istraživanja u podmorju istočnog Jadrana (doktor. dis.)*, Zagreb 1979, T. VI/2 i VII/1.

³⁷ A. Mano, *Le tumulus I de la necropole d'Apollonie*, *Iliria*, 1, Tirana 1971, 202—207, T. IX/6.

³⁸ G. R. Edwards, *Corinthian Hellenistic Pottery*, Corinth, Vol. VII, Princeton 1975, 66.

³⁹ *Ibid.*, 68.

⁴⁰ F. F. Jones, n. dj. (29), 152—154.

7A

7B

7C

7 a, b, c — kampanska C keramika; M. 1 : 2

Najbrojnije analogije ovoj posudi pruža materijal iz Gostilja, datiran u kraj 3. i prvu polovicu 2. st. pr. n. e.⁴¹ S obzirom na nezgrapnan oblik i grubu fakturu primjerak iz Rače mogao bi biti isejski proizvod 2. st. pr. n. e.

IV. Crno firnisana »kampanska« keramika i njene varijante

Prevlačenje stijenki crnim firnisom izrazito je obilježje helenističke keramike na čitavom Mediteranu. Dio te proizvodnje vezan provenijencijom uz južnoitalsko tlo, osobito antičku Kampaniju, u literaturi je nazvan kampanskom keramikom.⁴² Klasifikacija i terminologija N. Lamboglie jednodušno je prihvaćena, ali se očitovala i sklonost pojedinih autora da svu crno firnisanu keramiku, osobito zapadnomediterranskog kruga, prozovu kampanskom. Stoga je spomenuta klasifikacija doživjela reviziju u nizu radova koji su upozorili na to da, osim u Kampaniji, postoji proizvodnja keramike srodnih oblika i načina ukrašavanja na daleko širem mediteranskom području.⁴³ Stoga bi se kampanskom u pravom smislu riječi trebala nazivati samo keramika proizvedena na tlu Kampanije. U svakom drugom slučaju radi se o konvencionalnom izrazu, sinonimu za crno firnisanu helenističku keramiku uopće.^{43a}

Brojna istraživanja pokazala su da nije pouzdano za područje izvan Kampanije osloniti se na Lamboglinu konkordanciju: oblik—boja gline—datacija. Problem se odrazio na atribuciju kampanske keramike i na našim nalazištima.⁴⁴ Javljala se nedoumica kojem stupnju (A, B ili C) pripisati neku posudu i kako je datirati. Oblici su, naime, pokazivali osobine različitih stupnjeva, a boja gline ili kvaliteta glazure nije odgovarala odnosnom stupnju prema Lambogliinoj klasifikaciji.⁴⁵ Poticaj za rješavanje problema kampanske keramike na našim nalazištima dala je V. von Gonzenbach (kada je, uz pomoć J. P. Morela, zaključila da je zatvoreni nalaz sa salonitanskog foruma dao pretežno imitacije 2. i 1. st. pr. n. e. Ujedno je iznijela pretpostavku o lokalnoj provenijenciji te keramike.⁴⁶ U obzir dolaze južnoitalske, ali i isejska radionica.

⁴¹ Đ. Basler, n. dj. (30), 5. i d.

⁴² N. Lamboglia, Per una classificazione preliminare della ceramica campana, u: Atti del I Congresso internazionale di St. Liguri 1950, Bordighera 1952, 139. i d.

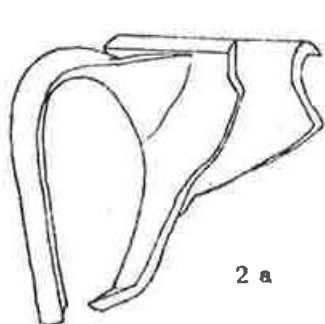
⁴³ P. Mingazzini, CVA (Corpus vasorum antiquorum), Italia, Capua, Museo Campano 3 (1958); G. Fiorentini, Prime osservazioni sulla ceramica campana della valle del Po, Riv. St. Lig., 29, 1963, 29; N. Lamboglia, Polemiche campane, *ibid.*, 26, 1960, 292. i d.; G. C. Duncan, Roman Republican Pottery from the Vicinity of Sutri, *Papers of the Brit. Sch. Rome*, 22 (20), 1965, 134. i d.; H. Blanck, Der Schiffsfund von der Secca di Capistello bei Lipari, *Mitteilungen DAI*, Römische Abt., 85/1, 1978, 91. i d.

^{43a} U tekstu se i dalje koristim izrazom »kampanska« za crno firnisanu keramiku, jer je uobičajen u literaturi.

⁴⁴ D. Vrsalović, n. dj. (36), 406—409.

⁴⁵ *Ibid.*, 408.

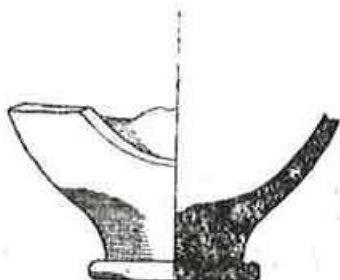
⁴⁶ V. von Gonzenbach, n. dj. (23), 185—186.

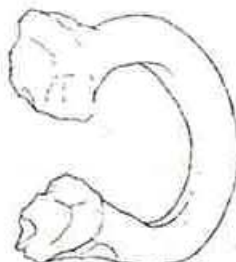
2 a

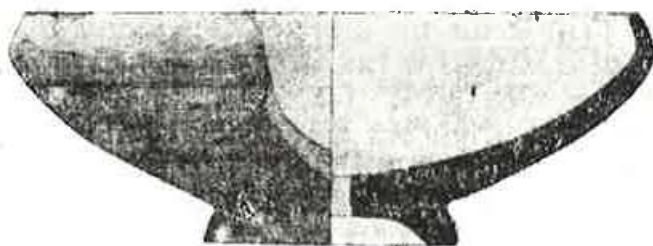
2 b

3 a

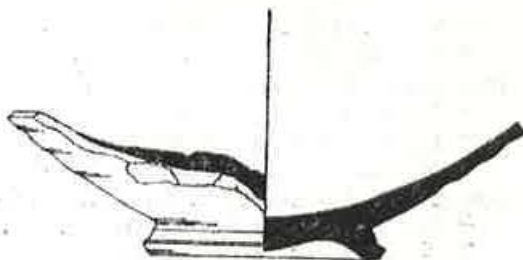
3 b

4

5

6

2 a, b — amforica; 3 a, b — crnofirnisanii skifos; 5 — ikampanska B keramika;
4, 6 — ikampanska A keramika; M. 1 : 2

1. Zdjelica

(Kat. br. 4, T. II/4)

Zdjelica kosih stijenki i uvučenog oboda omiljela je helenistička forma, osobito od 2. st. pr. n. e.

Posuda iz Rače najsljednija je oblicima između 27a i 25b kampanske A keramike,⁴⁷ ali je žućkasta boja gline i mutan firnis približavaju skupini B. Posude ovakvog oblika javljaju se širom Mediterana.⁴⁸ U Salonu su slični oblici svrstani među imitacije kampanske A keramike.⁴⁹

Kasne primjerke odlikuje niska konična noga, dok recipijent postaje sve dublji i zakošeniji. Rub postaje tanji i uvučeniji, a čitava posuda manja.⁵⁰

Prema navedenim osobinama posuda iz Rače vjerojatno je proizvod kraja 2. ili prve pol. 1. st. pr. n. e.

2. Tanjur

(Kat. br. 5, T. II/5)

Plitki tanjur lagano uvučenog i stanjenog oboda najbliži je formi 7 kampanske B keramike.⁵¹ Ovaj oblik gotovo je isključivo svojina zapadnomediteranskog kruga, a čest je i na jadranskim nalazištima.⁵²

Po fakturi i boji gline i premaza ovaj primjerak gotovo je identičan s prethodnim (IV/1). Prema okvirnoj dataciji kampanske B keramike može se datirati u 2. ili prvu pol. 1. st. pr. n. e.

3. Tanjur

(Kat. br. 6, T. II/6)

Potpun oblik ovog primjerka ne može se sa sigurnošću rekonstruirati. Vjerojatno se radi o dubljem tanjuru koji ima analogije u oblicima kampanske A (forma 36a) i B (forma 6a) keramike 3—1. st. pr. n. e.⁵³ Crnim firnisom prevučene su samo unutrašnje stijenke. Postupak uranjanja posude u firnis tako da premaz pokriva samo unutrašnjost i vanjski rub čini se da je osobina istočnomediteranskih radionica, koje također poznaju taj oblik.⁵⁴

U krugu kampanske A keramike profilirana noga, dublji recipijent i koncentrični krugovi na unutrašnjim stijenkama oko dna približa-

⁴⁷ N. Lamboglia, n. dj. (42), 173, 176.

⁴⁸ G. R. Edwards, n. dj. (38), 29, 31, T. 2/25; E. Maneva, Herakleja, Posebna izd., knj. I, Bitola 1979, T. V/74—77; F. F. Jones, n. dj. (29), 180.

⁴⁹ V. von Gonzenbach, n. dj. (23), 184, sl. A/7—9.

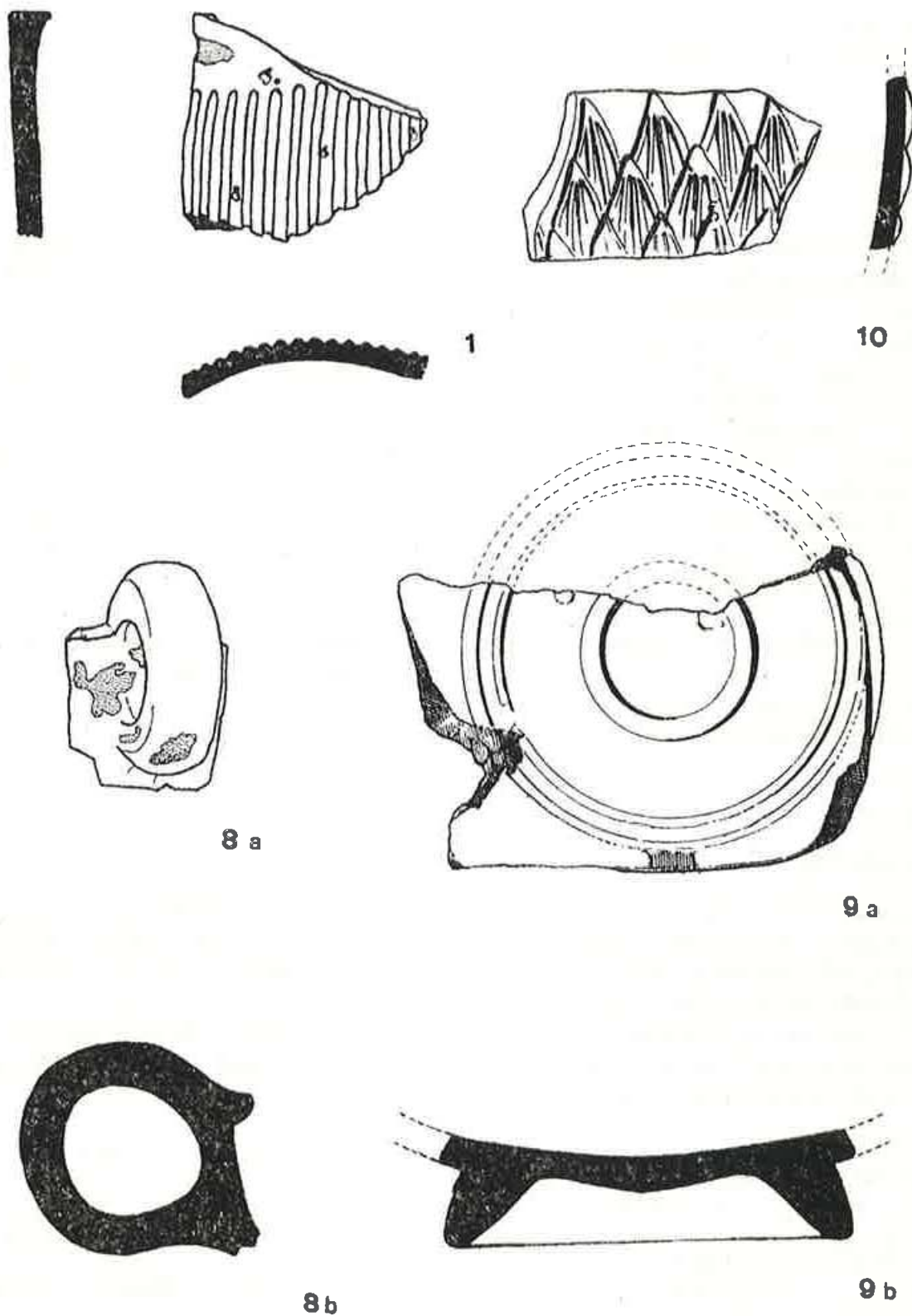
⁵⁰ F. F. Jones, n. dj. (29), 156.

⁵¹ N. Lamboglia, n. dj. (42), 148; M. B. Lloris, *Ceramica romana: Tipologia y clasificación*, Zaragoza 1978, T. I/5, 7.

⁵² D. Vrsalović, n. dj. (36), 408, T. 118/4.

⁵³ N. Lamboglia, n. dj. (42), 147, 183; M. B. Lloris, n. dj. (51), T. IV/39 i I/6.

⁵⁴ F. F. Jones, n. dj. (29), 153, sl. 178, 179; R. G. Edwards, n. dj. (38), 4, T. 4/105.

1 — gnathia keramika; 8 a, b — ručka kantarosa; 9 a, b — crna sigilata; 10 — megarska keramika; M. 1 : 1

vaju ovaj primjerak kasnim izdancima kraja 2. ili prve pol. 1. st. pr. n. e. Nemarna izvedba i gruba faktura mogle bi upućivati na neku od istočnojadranskih radionica, najvjerojatnije isejsku.

4. Zvonolika šalica

(Kat. br. 7, T. I/7a, b, c)

Crno firnisane posude ovakva oblika nisu česta pojava u helenističkoj keramici. Sam oblik je, naprotiv, vrlo čest, ali u tzv. megarskoj keramici, te staklenom i metalnom posuđu.⁵⁵

Manje količine takvih posuda potječu iz južne Italije (Taranto, Manduria), gdje je taj oblik najčešće kombiniran sa zadnjim izdancima stila ukrašavanja gnathia.⁵⁶ Na Siciliji se pojavljuju u krugu kampanske C keramike.⁵⁷ Vrlo slični primjerci potječu iz Isse i Salone.⁵⁸ Svugdje se datira u 2. st. pr. n. e. Premda je i atenska Agora dala nekoliko sličnih primjeraka, posuda iz Rače najvjerojatnije je južnoitaljski ili siciljski proizvod, na što upućuje siva boja gline. Kampanska C keramika, koja ima ishodište na Siciliji, nosi, naime, sa sobom val sive keramičke produkcije od 2. st. pr. n. e.⁵⁹

Posuda iz Isse oblikom i dimenzijama vrlo je slična primjercu iz Rače. Razlikuje se jedino slabijom izvedbom. Vanjske stijenke pokrivene su joj plitkim brazdama — tragovima lončarskog kola, a premaz nije sjajno crnosiv, nego mutno smeđemaslinast, što upućuje na postojanje uvezenih primjeraka i domaćih imitacija.

5. Kantaros

(Kat. br. 8, T. III/8a, b)

Kasna forma kantarosa je posuda dubokog loptastog tijela s dvije vertikalno postavljene ručke manje ili više okruglog oblika. Prema načinu ukrašavanja može pripadati keramici gnathia ili crno firnisanoj keramici, a javlja se od 3. do 1. st. pr. n. e.⁶⁰

Ulomak br. 8 vjerojatno je dio jedne takve posude. Sive glina i crni firnis loše kvalitete svrstavaju ovaj primjerak među lokalne varijacije kampanske C keramike 2. ili 1. st. pr. n. e.

⁵⁵ S. I. Rotroff, *The Athenian Agora*, vol. XII, »Hellenistic Pottery«, Princeton 1982, T. 69/405; L. Forti, n. dj. (33), 84.

⁵⁶ L. Forti, n. dj. (33), 84.

⁵⁷ A. M. Fallico, *Siracusa, Notizie degli scavi di antichità* (= *Not. sc.*), 25/2, 1971, 621, sl. 43/D 20.

⁵⁸ Issa — neobjavljeno. Na podatku zahvaljujem kolegi B. Kiriginu. *Salona* — V. von Gonzenbach, n. dj. (23), 199, sl. C/44.

⁵⁹ N. Lamboglia, n. dj. (42), 140, 156. i d.

⁶⁰ L. Forti, n. dj. (33), T. XVb; H. Hidri, *Les vestiges d'un atelier de céramique à Dyrrachion*, *Iliria*, 6, 1976, 253, T. I/11, 12; V. Bitrakova-Grozdanova, *Spomenici helenističkog razdoblja na tlu Makedonije* (doktor. dis.), Skopje 1984, T. II/3.

6. Zdjelica ili tanjur — crna sigilata

(Kat. br. 9, T. III/9a, b)

Ishodište sive crno firnisane (kampanske C keramike je, prema Lambogli, Sicilija.⁶¹

Jedno od središta koje je proizvodilo imitacije ove keramičke vrste bilo je smješteno na sjevernom Jadranu. Odatle se izvozilo u alpsko zaleđe, pa su znatne količine takve robe nađene u Magdalensbergu u Austriji. Uočeno je da se radi o varijanti kampanske C keramike, ali je zbog neadekvatnosti termina ondje nazvana crnom sigilatam (*terra sigillata*), odnosno presigilatam.⁶² Datirana je oko polovice 1. st. pr. n. e., i obilježava prijelaz na klasičnu crvenu sigilatu.

Ulomak br. 9 dio je zdjelice ili tanjura blago zaobljenog dna ukrašenog udubljenim žljebovima, nasadenog na nisku prstenastu nožicu. Takav oblik i ukras provlači se kroz sva tri stupnja kampanske keramike. Međutim, siva boja gline i razrijeđen sivocrni firnis koji se lako skida uvrstavaju ulomak iz Rače u krug varijanti i imitacija kampanske C kategorije.⁶³

Primjerci vrlo slični ovome pojavljuju se na sjevernom Jadranu, oko Trsta i Akvileje.⁶⁴ U 1. st. pr. n. e. akvilejska radionica proizvodila je imitacije kampanske keramike.⁶⁵

Ulomak iz Rače vjerojatno je dio posude proizvedene u nekoj sjevernojadranskoj radionici oko sredine 1. st. pr. n. e.

V. Megarska keramika

(Kat. br. 10, T. III/10)

Motiv trokutastih listića često ukrašava dno ili čitavu posudu reljefne helenističke keramike rađene u kalupu, tzv. megarske keramike, osobito od 2. st. pr. n. e.⁶⁶

Megarska keramika jadranskih nalazišta osebujna je vrsta relativno grube fature i debelih stijenki, najčešće sive boje gline i tamnog premaza. Vrlo je obilno zastupljena u Liburniji, a nalaz kalupa potvrdio je njenu proizvodnju u Issi.⁶⁷ Istih je osobina i megarska keramika iz Salone, s iznimkom jednog autentičnog primjerka tankih stijenki i crvenkastog tona.⁶⁸

⁶¹ Vidi bilj. 59.

⁶² M. Schindler, Die »schwarze sigillata« des Magdalensberges, *Kärtner Museumsschriften*, 43, Klagenfurt 1967, 9.

⁶³ M. B. Lloris, n. dj. (51), 54, 57.

⁶⁴ Izložba »Preistoria del Caput Adriae«, Trieste 1983 (lokalitet Stramare di Muggia); Prigodna izložba u okviru Corso residenziale in Aquileia 14—19. 5. 1984 (lokalitet Aquileia).

⁶⁵ L. Bertacchi, Due patere a vernice nera con impressione di gemme, I problemi..., Bologna 1972, 138.

⁶⁶ G. R. Edwards, n. dj. (38), 61—62; S. I. Rotroff, n. dj. (55), 17.

⁶⁷ Z. Brusić, Import reljefne helenističke keramike u Liburniji (doktor. dis.), Sibenik 1981, 7. i d.; B. Karagin, n. dj. (24), 11.

⁶⁸ V. von Gonzenbach, n. dj. (23), 185.

Može se zaključiti da je u okvirima jadranskih nalazišta ulomak iz Rače prilično osamljen.

Motiv šiljastih listića javlja se svugdje gdje megarske keramike ima u većoj količini, a izgleda da je bio naročito omiljen u grčkim kolonijama južnog Jadrana. Nekropola Dirahija dala je veći broj takvih posuda, a Amantija čak i kalup s opisanim motivom.⁶⁹

Ulomak br. 10 je tamnonarančaste boje i crvenosmeđeg mat premaza. Po boji gline i premaza, kao i po debljini stijenki, vrlo je sličan jedinom primjerku »prave« megarske keramike iz Salone.⁷⁰

Prijelaz od crne na crveno firnisanu keramiku, koji se oko sredine 2. st. pr. n. e. zbio u maloazijskim radionicama, odrazio se i na megarsku proizvodnju, odnosno boju megarske keramike.⁷¹

Prema tome, megarska posuda vjerojatno je prispjela na Lastovo iz neke istočnomediteranske ili južnojadranske radionice krajem 2. ili u prvoj pol. 1. st. pr. n. e.

VI. Sigilata

Pojava sigilate na Mediteranu vezana je uz helenističko-rimski horizont. U Rači se pojavljuje ranija helenistička, kao i sigilata carskog doba. Zbog malih dimenzija ulomaka teško je govoriti o oblicima posuda. Međutim, po vrlo karakterističnoj fakturi naslućuju se dvije vrste sigilate istočnomediteranskih radionica.

1. Istočna sigilata A (»pergamska«)

Prepoznaje se po blijedožutoj boji gline, dobroj fakturi i tamno-crvenom, mrljastom, ne osobito sjajnom premazu.⁷² Izrađivala se u istočnomediteranskim radionicama od druge pol. 2. st. pr. n. e. do početka 2. st. n. e. Na makedonskim nalazištima javlja se u helenističkim slojevima, a na Kvarneru njena je pojava uočena na prijelazu iz stare u novu eru.⁷³ Rano se pojavila i na Lastovu. Naime, među sitnim ulomcima može se prepoznati rub tanjura blago uvučenog oboda i debelih stijenki, a to je vodeći oblik pergamske keramike helenističkog horizonta.⁷⁴ Na kasnije razdoblje upućuje ulomak ravnog izvučenog ruba ukrašenog žljebljenjem.⁷⁵ Može se pretpostaviti da je sigilata istočnomediteranskih radionica dulje vrijeme, u kontinuitetu, pristizala na Lastovo.

⁶⁹ H. Hidri, n. dj. (60), 253, T. III/8, 10, 13, 17; S. Anamali, Amantie, *Iliria*, 2, 1972, 67. i d., T. XXVIII/2.

⁷⁰ V. von Gonzenbach, n. dj. (23), 197, sl. B 22.

⁷¹ H. Dragendorff, *Terra Sigillata*, *Bonner Jahrbücher*, 96—97, 1895, 32.

⁷² J. W. Hayes, *Roman Pottery from the South Stoa at Corinth*, *Hesperia*, 42/4, 1973, 450.

⁷³ E. Maneva, n. dj. (48), 16; R. Makjanić, *Istočna sigilata na Kvarneru*, *Prinosi Odjela za arheologiju*, Centar za pov. znan. Sveuč., Zagreb 1983, 52.

⁷⁴ F. F. Jones, n. dj. (29), 175.

⁷⁵ *Ibid.*, 181.

2. Istočna sigilata B («samijska»)

Javlja se širom Mediterana početkom 1. st. n. e. i traje do druge polovice 2. st. n. e. Obično se pojavljuje zajedno s italskom sigilatom.⁷⁶ Boja gline najčešće je crvenonarančasta, ali i blijedonarančasta, kao kod primjeraka iz Rače. Prepoznatljiva je po ljuskastom lomu i sitnim svjetlucavim česticama liskuna, kao i po manje ili više sjajnoj crvenonarančastoj glazuri koja se lako skida.

*
* *
*

Analiza keramike iz Rače pokazuje da helenistički sloj ovog lokaliteta obuhvaća razdoblje od 3. do 1. st. pr. n. e. Uočljive su veze s Issom i Salonom, što se odnosi osobito na različite imitacije kampanjske keramike.⁷⁷ Stoga se može pretpostaviti da je i Lastovo imalo neku ulogu u isejskoj državnoj zajednici, koju su od 3. st. pr. n. e. ili nešto kasnije činila još naselja u današnjoj Lombardi na Korčuli, Traguriju i Epetiju, kao i enklava grčkog življa u Salonu.

Teško je reći je li na južnoj strani otoka uz Skrivenu luku postojalo neko manje naselje grčkih stanovnika, trgovačka ispostava ili nešto slično, ili su isejske lađe samo pristajale ondje na putu iz južnih krajeva prema srednjem Jadranu.^{77a} U to vrijeme Rača je bila kontinuirano posjećivana, ali je malo vjerojatno da je bilo kome služila za stanovanje. Pomalo je zagonetna njena uloga u pretpostavljenoj komunikaciji između Ladestinaca i Grka. Pretpostavka da je služila kao sklonište grčkim trgovcima⁷⁸ nije sasvim uvjerljiva zbog udaljenosti od oko sat vremena hoda od luke. Iz istih razloga nije bila pogodna ni kao mjesto redovite trgovine i razmjene. Ako je postojalo bilo kakvo grčko naselje na otoku, vjerojatno je bilo uz luku. Ilirsku gradinu bi, naprotiv, trebalo potražiti negdje u unutrašnjosti, možda u blizini Rače. Tragovi života na otoku od prethistorije nadalje usredotočeni su pretežno na sjeverni i zapadni dio.⁷⁹ Uloga Rače, smještene na jugoistočnom dijelu otoka, moći će se jasnije sagledati tek kad bude potanko proučena cjelokupna otočka topografija protohistorijskog razdoblja.

Razdoblje od 3. do 1. st. pr. n. e. svjedok je sudbonosnih zbivanja na južnom i srednjem Jadranu, obilježenih usponom i padom ilirske države i prodorom Rima. Upravo grčki faktor bio je neposrednim

⁷⁶ J. W. Hayes, n. dj. (72), 452—453.

⁷⁷ Issa: Budući da je isejska keramika samo manjim dijelom objavljena, (najbolje u: VAHD, 75/1981, 69—71), referencije se odnose pretežno na materijal s izložbe. — Vidi bilj. 24; Salona: V. von Gonzenbach, n. dj. (23), 181—208.

^{77a} Simbioza grčkih i ilirskih elemenata uočena je i na nekim drugim jadranskim spiljskim lokalitetima. Usp. D. Rendić-Miočević, Uz jedan novi izvor o kultu ilirskog Medaura, *Gunjačin zbornik*, Zagreb 1980, 53.

⁷⁸ M. Gjiivoje, n. dj. (16), 159.

⁷⁹ C. Fisković, Lastovski spomenici, *Prilozi pov. umj. u Dalmaciji*, 16, Split 1966, 6.

povodom rimskih intervencija protiv Ilira.⁸⁰ Tako nastaje naizgled apsurdna situacija da Grci od Rima traže zaštitu protiv onih o čijoj slobodi i vitalnosti ovise njihovi trgovački interesi, što samo potvrđuje da politika i trgovina, iako donekle komplementarne djelatnosti, slijede različitu logiku. Slično se zbiva kada, kao saveznik i prijatelj, Issa šalje ratne brodove da pomognu Rimu u južnojadranskim ratnim okršajima.⁸¹ U isto vrijeme njene trgovačke lađe i dalje prevoze robu iz južnoitalskih krajeva stare domovine, koja sve do pred kraj 1. st. pr. n. e. pripada grčkom miljeu.⁸² Ti su krajevi tijekom 3. st. pr. n. e. zapali u agoniju uslijed rimskih osvajanja i Hanibalovih pustošenja. Međutim, naselja uz glavne prometnice preživljavaju krizu i zadržavaju autonomiju u odnosu na Rim.⁸³ Stoga je vjerojatno da Issa održava trgovačke veze sa starim krajem sve do gubitka svoje samostalnosti.

Primirivanjem Ilira i organizacijom Ilirika nakon ilirsko-rimskih ratova krajem 3. i početkom 2. st. pr. n. e. koristi se Issa tako što proširuje trgovačku aktivnost i osniva nova naselja.⁸⁴ Dio zbivanja unutar isejske zajednice odražava se i na keramičkom materijalu, koji, ma kako fragmentaran bio, može progovoriti ondje gdje su epigrafska ili povijesna vrela nedostatna ili proturječna.

Italški trgovci javljaju se već od 2. st. pr. n. e. na južnom i srednjem Jadranu.⁸⁵ No, ta se prisutnost gotovo i ne razabire u materijalnoj kulturi jadranskih heleniziranih središta. Ona se ne može pratiti ni na keramičkom materijalu. Poneki rimski republikanski novčić u inventaru isejskih grobova ili potonulih lađa ne mijenja bitno tu sliku, tim više što je monetarna aktivnost jadranskih grčko-ilirskim kovnica, osobito Dirahija, vrlo jaka u vremenu od 3. do 1. st. pr. n. e., a republikanski novac prevladava na jadranskom tržištu tek od polovice 1. st. pr. n. e.⁸⁶

Pojava veće količine kampanjske keramike mogla bi se teoretski vezati uz prodor italsko-rimskog trgovačkog elementa, kao što je slučaj u sjevernim provincijama.⁸⁷ Međutim, dva se razloga protive takvom zaključku. Već je rečeno da je »kampanjska« keramika iz Salone mahom južnoitalska ili isejska imitacija, što se *grosso modo* može primijeniti i na ostale lokalitete isejskog kruga. I onih nekoliko autentičnih primjeraka iz Salone⁸⁸ vjerojatno je prispjelo preko Taranta,

⁸⁰ Budući da im je matica Sirakuza na Siciliji. Usp. G. Novak, *Vis I*, Zagreb 1961, 39, 43; L. A. Stella, *Italia antica sul mare*, Milano 1930, 254. i d.

⁸¹ *Ibid.*, 38.

⁸² N. Degrassi, n. dj. (28), 609.

⁸³ Isti, *La documentazione archeologica in Puglia*, u: *Greci e Italici in Magna Graecia*, Atti del I Convegno di Studi sulla Magna Grecia, Napoli 1962, 228, 236.

⁸⁴ G. Novak, n. dj. (80), 60.

⁸⁵ Liv., XL, 42 (Korčula); C. Daicovici, *Gli Italici nella provincia Dalmatia*, *Ephemeris Dacoromana*, 5, Roma 1932, 31 (Issa); B. Kirigin, *Tip helenističke stele u Naroni*, *Izdanja*, 171. (Narona).

⁸⁶ I. Mirnik, *Opticaj novca uzduž istočne jadranske obale kroz stoljeća*, *Dometi*, 15, Rijeka 1982, 54–55.

⁸⁷ M. B. Lloris, n. dj. (51), 47.

⁸⁸ V. von Gonzenbach, n. dj. (23), 185.

koji je podržavao uske trgovačke veze s Kampanijom.⁸⁹ Drugi je razlog taj što se na jadranskim nalazištima kampanska keramika najčešće zatječe u kontekstu s južnoitalskim, grčkim materijalom.⁹⁰ Neodrživa je stoga Radmillijeva pretpostavka o materijalu iz Rače kao svjedočanstvu rimskog prodora na Lastovo od 4. st. pr. n. e.⁹¹

Ostaje pitanje razdoblja u kojem su rimski trgovci u znatnijoj mjeri preuzeli istočnojadransko tržište. Obično se smatra da najizrazitija rimska keramička roba, crvena aretinska sigilata, pristiže u naše krajeve u Augustovo vrijeme, kada otprilike srednja i sjeverna Italija preuzimaju trgovačku ulogu koju su prije imali južni krajevi.⁹² Međutim, ulomak tzv. crne presigilate iz Rače upućuje na neke druge mogućnosti, koje bi samo znatnija količina materijala kako sa spomenutog, tako i s ostalih lokaliteta, mogla potvrditi. Riječ je o keramici koja je na isejsko područje pristizala sa sjevernog Jadrana, po svoj prilici preko Salone,⁹³ što se sretno uklapa u sliku koju o odnosima Grka i Italika u tom gradu nagoviješta Cezarov preskript iz 56. g. pr. n. e.⁹⁴ Obraćajući se Cezaru u vrijeme njegova boravka u Akvileji, saloni-tanski Groi traže zaštitu nekih prava, vjerojatno u prvom redu trgovačkih. Naime, jezgru konventa rimskih građana u Saloni činili su »*negotatores et publicani*«, riječju, poslovni svijet koji poduzima financijske i trgovačke aktivnosti, gušeći bezobzirno postojeću konkurenciju.⁹⁵ Stoga je vjerojatno da u Cezarovo vrijeme, kada Issa gubi političku slobodu,⁹⁶ trgovačku aktivnost na Jadranu iz njenih ruku preuzimaju poduzetni sjevernoitalski poslovni ljudi. Ishodište tog prodora je po svoj prilici bila Akvileja, utoliko više što je od 1. st. pr. n. e. ondje bilo središte carinskog portonija, preko kojeg se odvijao trgovački promet s Ilirikom.⁹⁷

Ako to nije slučajnost prouzročena nedostatnim istraživanjem i malom količinom materijala na raspolaganju, onda je zanimljiva pojava

⁸⁹ R. Bartoccini, Taranto — Rinvenimenti e scavi (1933—1934), *Not. sc.*, 1933/4, 110.

⁹⁰ R. Matejčić, Podvodna arheološka istraživanja na području sjev. Jadrana, Podmorska djelatnost sa gledišta medicinskih i društvenih nauka, *Pomorska biblioteka*, 22, Beograd 1969, 237. i d.; ista, Petnaest godina hidroarheoloških istraživanja u Kvarneru, *Pomorski zbornik*, Rijeka 1976, 347. i d.; N. Cambi, n. dj. (36); D. Vrsalović, n. dj. (36), 216; B. Kirigin, Tipovi helenističkih posuda na tlu Jugoslavije, u: *Kelti i njihovi suvremenici na tlu Jugoslavije*, Katalog izložbe, Ljubljana 1984, 86.

⁹¹ Vidi bilj. 19.

⁹² V. von Gonzenbach, n. dj. (23), 193.

⁹³ U vezi s tim zanimljiv je podatak (J. J. Wilkes, *Dalmatia*, London 1969, 411) da je najraniji uvezeni keramički materijal iz srednje Italije u Dalmaciju crna aretinska sigilata. Autor, nažalost, nije precizirao o kojem se dijelu Dalmacije, ili o kojim lokalitetima radi, niti je na bilo koji drugi način dokumentirao tvrdnju.

⁹⁴ M. Abramčić, Grčki natpisi iz Solina, *VAHD*, 47—48, 1925, 3. i d.; D. Rendić-Miočević, Prilozi etnografiji i topografiji naše obale u staro doba — Jadasini, *VAHD*, 52, 1950, 27. i d.; isti, *Ricordi aquileiesi nelle epigrafi di Salona*, *Studi aquileiesi offerti a G. Brusin, Aquileia* 1953, 67. i d.

⁹⁵ M. Suić, *Marginalije uz isejsko poslanstvo Cezaru*, *VAHD*, 68, 1973, 185.

⁹⁶ G. Novak, n. dj. (80), 44. i d.

⁹⁷ A. Degrassi, *Il confine nord-orientale dell'Italia Romana*, Bern 1954, 16. i d.

da u Rači nema ni traga italskoj sigilati, umjesto koje su se pojavile dvije vrste sigilate istočnomediteranskih radionica. Obje spomenute vrste zatečene su i u Saloni,⁹⁸ a one i inače redovito obilježavaju mediteranska nalazišta.⁹⁹ Kako je sigilata sa srednjojadranskih i južnojadranskih lokaliteta nepoznata, odnosno neobjelodanjena, moguće je jedino pretpostavljati kojim je putom na prijalezu iz stare u novu eru i kasnije keramička roba pritjecala u spomenute krajeve. Čini se da italski proizvodi nisu nikad uspjeli u cijelosti potisnuti istočne.

Kao što je već spomenuto, helenistička keramika iz Rače upućuje na to da je barem od 3. st. pr. n. e. Lastovo dospjelo u isejsku trgovačku sferu, što je mogao biti odraz prvog potkolonizacijskog vala kojim je u to vrijeme Issa u sastav svoje države uključila naselje na mjestu današnje Lumbarde na Korčuli.¹⁰⁰

Nedvojbeno je barem toliko da je lastovska Skrivena luka bila stanica isejskih lađa koje su pristizale s juga. I ne samo isejskih. Naime, vodeći keramički tipovi grčko-ilirskih aglomeracija na području današnje Albanije veoma su slični nalazima iz Momišića, Gostilja i Ošanića s jedne, te isejskog kruga s druge strane.¹⁰¹ Stoga pri pokušaju rekonstrukcije plovnih putova između dvije jadranske obale treba računati i na južnoilirske grčke kolonije, osobito Dirahij, jer je poznata tijesna veza tog grada s južnom Italijom.¹⁰² Srebrne dirahijske drahme bile su moćno platežno sredstvo na području jadranskog bazena od 3. do 1. st., a pojavljuju se i u južnoj Italiji, te na srednjem Jadranu, u Issi i Saloni.¹⁰³

Jedan je plovni put vjerojatno vodio od Isse preko Lastova na Korčulu, Pelješac i u Naronu, gdje se nazire enklava isejskih Grka.¹⁰⁴ Međutim, Lastovo se moglo naći i na ishodištu puta koji je povezivao Vis s područjem srednje Dalmacije, čime je zadržao svoju ulogu u lancu kojim su od neolitika strujali kulturni utjecaji sa zapadne na istočnu jadransku obalu linijom Apulija—Gargano—Tremiti—Palagruža—Lastovo.¹⁰⁵

⁹⁸ V. von Gonzenbach, n. dj. (23), 187—188.

⁹⁹ J. Schäffer, Terra Sigillata aus Pergamon, *Archaeologischer Anzeiger*, 1962/4, 795.

¹⁰⁰ D. Rendić-Miočević, Zur Frage der Datierung des Psephisma aus Lumbarda (Syll³. 141), *Archaeologia Jugoslavica*, 6, 1965, 79.

¹⁰¹ N. Ceka, Traits de la civilisation urbaine illyrienne, u: Utvrđena ilirska naselja, Centar za balkanološka ispitivanja, *Posebna izdanja*, 24/6, Sarajevo 1975, 137. i d., T. II; F. Prendi, Aspects de la vie sociale, économique et culturelle de Lissus, *ibid.*, 149. i d., T. II.

¹⁰² A. Mano, n. dj. (37), 205; G. A. Mansuelli, Taranto nella storia di Roma, Bologna 1957, 145.

¹⁰³ H. Ceka, Questions de numismatique illyrienne, Tirana 1972, 37—38, *passim*; A. Stazio, I rapporti tra le due sponde adriatiche attraverso la documentazione numismatica, *Iliria*, 4, 1976, 317; M. Glavinic, Le monete dell'Ilirico nel Museo di Spalato, *Bull. arch. stor. dalm.*, I, Split 1878, 47, 64; I. Mirnik, n. dj. (86), 54—55; B. Kirigin, n. dj. (24), 16—17.

¹⁰⁴ B. Gabričević, n. dj. (9), 163.

¹⁰⁵ Š. Batović, Jadranska zona, u: Praistorija jugoslavenskih zemalja, II, Sarajevo 1979, 476.

KATALOG*

1. *Gnathia* (T. III/1)

Ulomak trbuha i ramena, odnosno oboda skifosa ukrašenog uskim, gustim, okomitim kanelurama, pažljivo zaobljenim. Na gornjem dijelu nazire se zadebljana korijena ručke, a na glatkoj površini iznad kanelure ostatak je crvene vodoravne trake. Stijenka je s obje strane prevučena tamnosmeđim, prilično sjajnim firnisom. Glina je crvenkastooker boje, s rijetkim primjesama kalcita, fine fakture.

2. *Amforica* — *pelike* (T. II/2a, b)

Ulomak kratkog cilindričnog vrata i oštro rezanog ramena. Obod trokutastog presjeka naslanja se izravno na trakastu ručku, koja ga neznatno nadvisuje i okomito se spušta na rame. Posuda nije bila ukrašena. Vanjske stijenke su dobro, a unutrašnje nešto slabije zaglađene. Glina je oker boje, bez primjesa, fine fakture.

3. *Skifos* (T. II/3a, b)

a) Donji dio. Na prstenastoj bazi počiva široka i niska puna nožica, koja se naglo proširuje u zdepasto zaobljen trbuh. Posuda je iznutra bila neukrašena, a izvana prevučena razrijeđenim firnisom u nijansama od crne, preko smeđe, do boje cigle. Glina je crvenkastooker boje, s primjesama kalcita, grube fakture.

b) Ručka. Potkovičastog je oblika i polukružno-trakastog presjeka. Bila je ukošena u odnosu na tijelo posude. Vidljivi su tragovi crnog firnisa. Boja i struktura gline jednaki su kao kod primjerka 3a.

Ulomci 3a i b vjerojatno su dijelovi iste posude.

4. *Zdjelica* (T. II/4)

Polukružna zdjelica kosih stijenki, te uvučenog i stanjenog oboda. Neukrašena prstenasta nožica je široka, šuplja i ukošena prema van. Stijenke su izvana i iznutra prevučene gustim, crnim mat lakom, znatno oštećenim naslagama vapnenca. Glina je ružičastooker boje, s vrlo malo primjesa, fine fakture.

5. *Tanjur* (T. II/5)

Ulomak plitkog tanjura ravnih stijenki i okomitog, stanjenog oboda. Unutrašnje i vanjske stijenke prevučene su gustim, crnim mat lakom, prilično oštećenim. Glina je ružičastooker boje, s vrlo malo primjesa, fine fakture.

6. *Tanjur* (T. II/6)

Ulomak donjeg dijela dubokog tanjura na šupljoj, prstenastoj nožici, profiliranoj s dva žlijeba. Vanjske stijenke posude raščlanjene su plitkim brazdama, tragovima lončarskog kola, a unutrašnje prevučene gustim, crnim, prilično sjajnim lakom. Dno je s vanjske strane konično zadebljano, a s unutrašnje ukrašeno plitkim, nemarno urezanim koncentričnim krugovima. Glina je crvenkastosmeđe boje, loše pročišćena i grube fakture.

7. *Zvonolika šalica* (T. I/7a, b, c)

Prstenasto dno odijeljeno je žlijebom od tijela posude, kojoj izvijeni obod daje zvonolik oblik. Pri vrhu unutrašnje stijenke, paralelno s rubom teku dva dublja i nekoliko sasvim plitkih žljebova. Posuda je izvana i iznutra prevu-

* Brojevi na tablama odgovaraju kataloškim brojevima predmeta.

čena rijetkim, ali sjajnim crnim lakom, koji se u donjem dijelu ošteti i ostavio manje sjajnu sivkastu površinu. Glina je metalno sive boje, bez primjesa, vrlo fine strukture.

8. *Ručka kantarosa* (T. III/8a, b)

Polukružno-trakasta ručka kružnog oblika vjerojatno je bila dio kantarosa. Prevučena je gustim crnim firnisom slabog sjaja, koji se gotovo potpuno oljuštio. Glina je siva, slabo pročišćena, grube fakture.

9. *Zdjelica ili tanjur* (T. III/9a, b)

Ulomak dna i niske, šuplje, prstenaste nožice, lagano iskošene prema van. Blago zaobljeno dno je s vanjske strane konično zadebljano, a s unutrašnje ukrašeno udubljenim žljebovima. Nožica i dno prevučeni su razrijeđenim, sivo-crnim mat firnisom, znatno oštećenim na unutrašnjoj stijenci nožice. Glina je tamnosive boje, s nešto primjesa, prilično loše fakture.

10. *Megarska posuda* (T. III/10)

Ulomak blago zaobljene stijenke megarske posude, kojoj je nemoguće rekonstruirati oblik. Ukrašen je reljefno izvedenim gusto nanizanim trokutastim listićima. Boja gline je tamno narančasta, a faktura fina, s malo primjesa kalcita. Premaz je smeđecrven i bez sjaja.

Rad prihvaćen na sjednici Razreda od 17. listopada 1984.

Summary

THE ISLAND OF LASTOVO IN CONTACT WITH THE GREEK WORLD

The research carried out in the Rača cavern confirmed that the Southern Dalmatian island of Lastovo was inhabited from prehistoric to Roman times.

The continuous cultural stratigraphy of Rača begins with the Iron Age, when the island was probably inhabited by the Pleraei, a tribe of the wider Illyrian ethnic group.

The name of the island and its inhabitants — *Ládesta* and *Ladestanós* — as noticed by Theopompos,⁷ suggests that Lastovo came into contact with the Greek world by the fourth century B. C. at the latest. Material source to confirm this suggestion is the ceramics of the Hellenistic horizon from Rača.

The first research of the locality was carried out in 1942 by A. M. Radmilli. During the war the excavations diary was lost, and the notes containing the data ruined. In a supplementary publication the author interpreted the ceramics of the Hellenistic-Roman stratum (4th — 1st c. B. C.) as proof of the Roman presence on Lastovo.¹⁹

The test excavation was carried out in Rača in 1953 by Grga Novak. In a preliminary report the autor only mentioned the ceramics of the Hellenistic-Roman stratum without any description or more precise data. However, on the basis of the abovementioned material he draw the conclusion about Lastovo entering the sphere of the Greek trading interests in the Hellenistic period.²¹

This paper further elaborates on the fragments of ceramics gathered in the 1953 research. We dispose of a small quantity of material, and very fragmented, which is, however, comparable to the ceramics of the same horizon from Issa

and *Salona*. There is also the possibility of combining the material with some historic and epigraphic data referring to the Issean community, so that even such modest findings could, with due caution, be used as the basis for some hypotheses and conclusions.

The pottery from Rača is related to the *Issa* and *Salona* findings of the same period (3rd — 1st c. B. C.),⁷⁷ suggesting that Lastovo was also in a certain way included in the Issean Hellenistic »*koinē*«. This community consisted of *Issa* and its subcolonies in today's Lumbarda on the island of Korčula, coastal towns *Tragurion* and *Epetion*,¹⁰⁰ and perhaps also of the communities of the Greek inhabitants in *Salona* and *Narona*.¹⁰⁴

Working on the Hellenistic-Roman pottery from the Salonitan forum, V. von Gonzenbach came to the conclusion that the abovementioned horizon of the wider Adriatic area could be duly treated only after the material from the Adriatic islands was published,²³ which was entirely confirmed by the recent exhibition of the rich findings of the Issean necropolis.²⁴ When the pottery from *Issa* is thoroughly studied and made known, the ways of penetration and influences on the Hellenistic-Roman ceramics of the Adriatic area will be much clearer.

A high quality of the part of the pottery from Rača suggests its being imported (T. I/7a, b, c; T. II/2, 4, 5; T. III/1, 10, 9a, b). The rest is possibly a product of the Issean workshop.

Probably *Issa* maintained close trade relations with southern Italy, since this area in the wider sense is the old homeland of the Issean Greeks.⁸⁰ However, the issue of the southern Italian import is not completely clear, and according to the historical sources, corroborated by the archaeological findings, these areas underwent first a war agony, and then a slow, but continuous decadence.⁸³ For the time being it is not clear to what extent after the third century B. C. the role of the South-Italic trade centres was taken over by *Issa* or by southern Illyrian Greek settlements, especially *Dyrrachion*.¹⁰¹ The study of the Issean pottery will no doubt throw some light onto this problem.

Since the Adriatic is a part of the wider Mediterranean Hellenistic »*koinē*«, some of the material reached Lastovo from farther Eastern Mediterranean regions (Megarian pottery, eastern *sigillata*).

Italic traders appeared on the Southern and Middle Adriatic in the second century B. C.,⁸⁵ but their presence is hardly noticeable in the contemporary material remnants of the region. Theoretically, the penetration of the Italo-Roman trading element could be associated with the findings of the Campana black-glazed pottery in *Issa*, *Salona* and Lastovo. However, several reasons oppose such hypothesis. First, the majority of the Campana sherds from *Salona* are found out to be imitations,⁸⁸ which no doubt applies to the remaining localities of the Issean circle, too. Besides, the Campana pottery appears on the Adriatic sites mostly together with the Southern-Italic and Greek material.⁹⁰ The rarer authentic examples of the Campana type seem to have come via Taranto (*Tarentum*), known otherwise for its trading relations with Campania.⁸⁰

The presence of the Roman merchants in *Salona* can be traced in the words of the Salonitan Greeks appealing to Caesar for protection of their, very probably trading interests,⁹⁴ threatened by the Italic merchants who inhabited *Salona* as *conventus civium Romanorum*.⁹⁵ These events coincide chronologically with the appearance of the so-called black *sigillata* in Rača (T. III/9a, b).

This type of ceramics was produced all over Italy, and in the Northern Adriatic.⁹⁴ A workshop is identified in *Aquileia*,⁹⁵ suggesting a possible Northern Adriatic (probably via *Salona*) provenance of the black *sigillata* from Lastovo. For now this remains an assumption, which only a larger quantity of material, particularly from *Issa* or *Salona*, could confirm.⁹³

The red sigillata from Rača is so fragmented, that it would be highly conjectural trying to find out some defined vessel shapes. However, two types can be recognized on the basis of the characteristic technique: eastern sigillata A (*Pergamene* ware) and eastern sigillata B (*Samian* ware). Typical Italic sigillata is completely missing, suggesting that Lastovo, together with the whole of the Issean circle, continued to maintain trade relations with the East even after the Romans took over these regions.

Within the Issean state Lastovo found its place on the way between *Issa* and Middle Dalmatian coast. Thus, the island preserved its role in the chain, which, from the Neolithic period, linked the flow of cultural influences from the Western to the Eastern Adriatic coast, following the route Apulia—Gargano—Tremiti—Palagruža—Lastovo.¹⁰⁵